

Seurakunnallisen elämän historiaa

SAHALAHDEN SEURAKUNNALLISEN ELÄMÄN HISTORIAA

Lähteet: Längelmäveden seudun/Sahalahden historia II (Jutikkala, Kuusanmäki, Viljanen 1954) ja Sahalahden historia III (Raitio 2001). Kokosi ja toimitti Tomi Karttunen 2006

Luterilaisen seurakunnan muodostuminen

Suurin osa Sahalahtea sai asutuksensa Pälkäneeltä käsin, ja seurakunta kuuluikin keskiajalla kappelina Pälkäneen emäseurakuntaan. Sen yhteydessä oli tällöin Vehkajärven eräseutu ja myös Pajulan kylä. Kulkuyhteydet ja siten myös kirkkomatkat suuntautuivat emäseurakuntaan. Längelmäveden rannalla sijaitsevat kylät, kuten Isoniemi ja Haapasaari, saivat sen sijaan asutuksensa Kangasalta ja suuntasivat myös kirkkomatkinsa, ennen oman kirkon saamista, pääosin Kangasalle.

Uskonpuhdistusajalla Sahalahti mainitaan ensimmäisen kerran Pälkäneen seurakunnan kappeliseurakuntana vuonna 1557. Ruotsin kuningas Juhana III teki muodollisen päätöksen Sahalahden seurakunnan syntymisestä paikallisten talollisten sitä häneltä pyydettyä. Sahalahden ensimmäinen kirkkoherra oli sahalahtelaisia jo kappeliseurakunnan aikaan palvellut Johannes Sasse. Koska Turkuun ei Paavali Juustenin kuoltua vuonna 1575 ollut vielä nimetty uutta piispaa, antoi tuomiorovasti Henricus Canuti Sasselille nimityskirjan virkaan 14.8.1581. Tätä päivää voidaan pitää Sahalahden seurakunnan perustamisen muistopäivänä, ja sen kunniaksi vietetäänkin elokuun puoltaväliä lähinnä olevana sunnuntaina perinteistä Sahalahden lähetyspyhää ja seurakunnan perustamisen muistopäivää.

Kirkkoherran pappilaksi tuli Längelmäveden tuntumassa sijaitseva, jo keskiajalla Pälkäneen kirkkoherran hallinnassa ollut Pyttylän tila, joka nykyisin on yksityisomistuksessa. Kangasalan kirkkoherra, Ylä-Satakunnan rovasti Olavi Olavinpoika Björn (Karhu), joka oli pontevasti toiminut seurakunnan irrottamiseksi Pälkäneen seurakunnasta, sikäläisen kirkkoherran Eskil Henrikinpojan vastahangasta huolimatta, asetti Johannes Sassen virkaan. Tämä palveli seurakuntaa 37 vuotta vuosina 1581-1618. Näitä lukemia lähenteli itsenäisen seurakunnan viimeinen kirkkoherra Eero Lumijärvi (1971-2003) 32 palvelusvuodellaan. Vuoden 2005 alusta Sahalahti on ollut Kangasalan seurakunnan kappeliseurakunta yhdessä Kuhma-lahden kappeliseurakunnan kanssa. Itsenäisen seurakunnan entiset työntekijät ovat nyt kappeliseurakuntien nimikkotyöntekijöitä ja kirkkoherran virka on muutettu kappalaisen viraksi.

Sahalahden kirkot

Sahalahdella oli jo keskiajalla todennäköisesti jonkinlainen vihitty Herran huone, mutta seurakunnan ensimmäinen varsinainen kirkko, pieni puukirkko, rakennettiin vuonna 1559 nykyisen kirkon itäpuolelle, kirkkoon rajautuvaan Ilolan kylään. Kesäkuun 11. päivän vastaisena yönä vuonna 1728 kirkko paloi salamaniskun sytyttämänä. Mukana tuhoutui monia arvoesineitä, mm. Saarioisten kartanon omistajan everstiluutnantti Patrik Ogilwigin ja tämän puolisen Katariinan

kotikirkolleen lahjoittama samettinen messupuku sekä alttarivaate.

Toinen kirkko nousi entisen paikalle v:na 1728-29. Se oli kansanmiehen suunnittelema puinen ristikirkko. Jo v:n 1780 piispantarkastuksessa sen todettiin väkiluvun lisääntyneen olevan ahdas ja vaativan muutenkin nopeaa korjaamista. Vuonna 1804 Kihlakunnan Syynioikeus velvoitti sahalahtelaiset rakentamaan uuden kirkon. Sahalahden hautausmaalla on muistokivi vuosien 1559 ja 1729 kirkkojen paikalla.

Sahalahden kolmas eli nykyinen, empiretyylinen kupolikirkko rakennettiin v:na 1827-29. Piirustukset laati intendentinkonttori maineikkaan C.L. Engelin johdolla. Pohjalla tosin mahdollisesti oli jonkin sahalahtelaisen kansanmestarin laatima suunnitelma. Rakennusmestarina toimi Herman Nyberg Hauholta. Hän oli aiemmin rakentanut mm. Korpilahden kirkon. Aineiden hankinta kuului ajan tavan mukaan talollisten velvollisuuksiin, mutta päivätöitä suorittivat kaikki seurakunnassa asuvat miehet. Kirkon vihki käyttöön Hattulan lääninrovasti Gustaf Lindeqvist paastosunnuntaina 21.3.1830. Tapulin rakentaminen siirrettiin varojen puutteessa tuonemmaksi. Se valmistui vuonna 1843 arkkitehti E. Lohrmanin suunnitelman mukaiseksi. Tapuli liitettiin solarakennuksella runkokuoneeseen. Kirkossa on n. 550 istuinpaikkaa. Se peruskorjattiin ja restauroitiin vuosina 1999-2002.

Alttaritaulu on Aleksandra Sältinin vuonna 1896 maalaama ”Tulkaa minun tyköni”. Kirkon sakastin eteistilassa säilytetään Turun akatemian piirustusmestarin Anders Dahlstenin vuonna 1752 maalaamaa edellistä alttaritaulua ”Kristus ristillä”. Urut ovat Kangasalan urkutehtaan vuonna 1889 rakentamat ja vuonna 1981 uudistetut 16-äänikertaisiksi. DU Tapio Tiitu laati niiden disposition. Sahalahden hautausmaalla sijaitseva, surevaa leskeä ja lasta kuvaava, herkän kaunis sankarihautausmaan muistopatsas on Erkki Toukolehdon käten työtä.

Sahalahden emäpitäjän papit kävivät jo varhain pitämässä Vehkajärvellä 4-5 kertaa vuodessa jumalanpalveluksia. Tämän johdosta sahalahtelaiset kerskuivat olevansa pitäjistä, jossa on emäkirkko ja 12 kappelikirkkoa – kylän talojen luvun mukaan. Vehkajärveläisten kirkkomatkat kuitenkin pysähtyivät usein Kuhmalahdelle. Vuonna 1841 toteutui vehkajärveläisten kirkkohanke. Rukoushuone tehtiin tavallisen rakennuksen muotoiseksi. Saarnatuoli saatiin lahjoituksena Luopioisten kirkosta. Kirkon valmistuttua vihittiin sen viereen kaivattu hautausmaa. Jumalanpalveluksia ruvettiin rukoushuoneessa pitämään alusta alkaen kerran kuussa. Nykyisellään alue on osa Kuhmalahden kappeliseurakuntaa.

Sahalahtelainen hengenelämä 1900-luvun alkupuolelle asti

Juhana III pyrki rakentamaan yhteyttä vanhaan katoliseen perinteeseen ns. punaisella kirjallaan, joka palautti jumalanpalveluselämään piirteitä katolisesta messuta. Johannes Sassekin lupautui ensin kannattamaan Juhana III:n liturgiaa, mutta vuosikymmentä myöhemmin hän allekirjoitti uskonpuhdistuksen tunnustusperustan vakiinnuttaneen, vuonna 1593 pidetyn Upsalan kokouksen päätöksen. Vuonna 1600 Sasse oli mukana Linköpingin herrainpäivillä. Kuollessaan vuonna 1618 hän oli yhteensä palvellut Sahalahden seurakuntalaisia ainakin 58 vuotta.

1700-luvulla Sahalahdella kerrotaan olleen pitkään ”huonoja pappeja”, mutta hengenelämä piristyi varhaisen herännäisyyden eli rukoilevaishenkisen herätysliikkeen saatua pitäjässä jalansijaa. Längelmäveden historia II kuvaa ajanjaksoa 1500-luvun lopulta vuoteen 1869 papiston osalta näin:

”...Sahalahdella on tässä kuvattujen kolmen vuosisadan aikana ollut ’sekä pappeja että pappiparkoja’. Vähätuloisena kirkkoherran virka oli monille vain ohimenopaikka.

Eteviä saarnamiehiä ei seurakunnassa liene ollut monia. Siitä huolimatta jonkun esipaimenen päivätyö on saattanut jättää syvän jäljen...”

Raine Raitio puolestaan kuvaa teoksessaan Sahalahden historia III 1869-1999 varhaisen herännäisyyden maltillista leviämistä Sahalahdelle. Hurmoksellisuutta tavattiin vähän, mutta parannusentekoa, sananharjoitusta ja polvirukouksia esiintyi sitäkin enemmän. Myöhemmässä vaiheessa liikettä voinee kuvata lähinnä renqvistiläisyydeksi. Vaikka herätys oli kestoaltaan lyhyt, sen vaikutus näkyi seurakunnassa aina 1900-luvun alkuun saakka. 1800-luvun lopulla erityisesti yhteiskristillinen allianssihenkinen herätys sekä niin sanottu Hannulan herätys tai lähetysherätys näkyivät Sahalahdella.

Papisto ja muut seurakunnan työntekijät

Varhaisheränneet saivat ystävän Sahalahden pitäjänapulaisesta Herman Hellenistä (1818-24). Sahalahden papeista erityisesti kirkkoherra Gustaf Rancken ja virsirunoilijana maankuuluksi tullut, nykyiseenkin virsikirjaamme kynänjälkensä näkyvästi painanut pitäjänapulainen Bengt Jakob (Pentti Jaakko) Ignatius suosivat herätystä ja olivat myös itse herätysaarnaajia. Muutaman vuoden tehtävässään viipynyt Ignatius oli etevä puhuja; hänen seuroihinsa tuli väkeä Pälkäneeltä saakka. Vielä merkittävämpää kestollisesti oli hartausseuroja ja polvirukouksia rakastaneen kirkkoherra Gustaf Willeniuksen (1836-65) liittyminen rukoilevaisheränneiden riviin.

Fredrik Viktor Sandelinin (1865) kerrotaan ”saarnanneen nuoruuden innolla ja lämmöllä” ja saaneen aikaan herätystäkin. Kirkkoherra Anders Candolin (1869-79) puolestaan oli ilmeisen maanläheinen pappi. Hän viljeli itse pappilaansa ja söi joka päivä samassa pöydässä renkiensä kanssa. Usein kuultiin häntä kiitettävän ja kehuttavan. Candolin mainitaan myös jättimäisen väkeväksi. Tarinan mukaan hän mm. kunnostautui useiden säkkien kannossa yhtäaikaisesti. Johan Peter Silcke (1880-91) muistetaan heikonpuoleisesta suomen kielestään ja vapaamielisyydestään. Kaarlo Adrian Candolin (1894-1900) ehti luoda monipuolisen uran ennen Sahalahdelle tuloa. Hän oli seurakuntapapin tehtävissä Hämeen seurakunnissa sekä myös uskonnonopettajana Hämeenlinnan suomalaisessa tyttökoulussa, vankilasaarnaajana sekä pataljoonan vt. saarnaajana 7:nnessä Hämeenlinnan tarkk’ampujapataljoonassa.

Kirkkoherran virassa Volmer Frithiof Brunneria (1901-06) seurannut Sulo Soriola (1909-16) muistetaan tuimista saarnoistaan. Hänen kerrotaan nuhdelleen kovin sanoin saarnatuolista avionrikkojia ja äpäralasten vanhempia. Soriola määrättiin 23.3.1911 vt. lääninrovastiksi ja valtuutettiin 13.8.1914 ensimmäiseksi vakinaiseksi Oriveden rovastikunnan lääninrovastiksi. Taitavana musiikkimiehenä ja ahkerana polkupyöräilijänä muistetaan seurakunnassa lyhyen aikaa vaikuttanut apulainen Aleks E. Mäkelä, joka sittemmin toimi pappina Somerolla ja kirkkoherrana kotiseurakunnassaan Kuorevedellä.

Myös kirkkoherra Jalmari Vuorela (1917-24) toimi Oriveden rovastikunnan lääninrovastina. Hän joutui vuoden 1918 sodan aikana pakosalle pariiksi viikoksi. Saman vuoden lokakuussa säädetty torpparivapautus oli kova pala sahalahtelaisille. Luettaessa asiaa koskevaa julistusta kirkossa paikalle oli määrätty erikseen sotilasvartio tilannetta rauhoittamaan.

Jalmari Vuorelan seuraaja, innokkaana puutarhanhoitajana ja kalastajana tunnettu, samaten Oriveden rovastikunnan lääninrovasti (1935-56) Lauri Johannes Aaltoila (1888-1977) palveli kirkkoherran virassa 32 vuotta (1928-60). Sota-aikana Aaltoilan tehtäväksi tuli viedä suruviesti kaatuneiden koteihin. Aaltoilan jälkeen kirkkoherrana toimi kansanomaiseksi herrasmieheksi luonnehdittu Reino Jaatinen (1960-70), joka eläkepäivillään toimi 70-luvulla myös Kangasalan Punaisen ristin uutterraan puheenjohtajana ja jäsenien kerääjänä.

Viimeisenä itsenäisen seurakunnan kirkkoherrana toimi Eero Lumijärvi (1971-2003). Lumijärveä on kuvattu hyvin tunnolliseksi tehtävänsä hoidossa. Pitkän virkakautensa aikana hän saavutti lopulta laajan luottamuksen vaatimattoman ystävällisellä tyylillään. Hänen aikanaan rakennettiin uusi seurakuntatalo (1976) ja siihen virastosiipi (1988). Viimeisten vuosien suurhanke oli kirkon peruskorjaus ja restaurointi (1999-2002). Lumijärven aikana Sahalahti vakiintui myös yhdeksi vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen, tarkemmin Tampereen rauhanyhdistyksen kokoontumispaikoista Tampereen seudulla. Eero Lumijärvi on myös kirjoittanut teoksen Tampereen seudun rauhanyhdistyksen toiminnasta sekä toiminut yhdistyksen pj:na.

Sahalahden vt. khra:na 1.4.2004-31.12.2004 toiminut TT Tomi Karttunen on hoitanut vuodesta 2005 alkaen uusimuotoisen Sahalahden kappeliseurakunnan kappalaisen tehtävää yhtenä Kangasalan seurakunnan kappalaisista.

Sahalahdella oli pitäjänapulaisen virka vuodesta 1646 vuoteen 1861. 1980-luvulla seurakunta lähti mukaan yksipappisia seurakuntia lomittaneen rovastikunta-apulaisen Matti Knaapin palkkaukseen yhdessä Pälkäneen, Luopioisten ja Kuhmalahden kanssa. Myöhemmin virka muuttui Luopioisten seurakuntapastorin viraksi. Viime vuosinaan 90-prosenttisesta virasta Sahalahti kustansi toisen puolen. Viran viimeinen hoitaja oli Markku Viitala. Jo 1800-luvun lopulla seurakunnan työntekijöihin lukeutuivat myös kanttori-urkuri ja hänen apunaan urkujen polkija, suntio eli kirkonvartija ja hauturi. 1900-luvun alkupuolella palkattiin seurakunnalle myös kirkon lämmittäjä ja diakonissa. 1990-luvun alussa seurakunta sai nuorisotyöntekijän. Ensimmäisen viranhaltijana toimi Sirpa Raitanen.

Vuosituhanen vaihteessa (2001) Sahalahden seurakunnalla oli seitsemän vakinaista viranhaltijaa: kirkkoherra Eero Lumijärvi, kanttori (Janne Kyrölahti 2000-), seurakuntamestari (Ari Raitanen 1986-), taloudenhoitaja (Iris Marsi vuoteen 2002), diakonissa (Tanja Lähteenmäki 2004-), nuorisotyönohjaaja (Jetta Vihlman 2005-) ja emäntä-siivoaja (Mirja Lindell 1986-). Palkanmaksu ja kirjanpito ostettiin jo ennen seurakuntaliitosta viime vuodet Kangasalan seurakunnalta. Kappeliseurakunnalla on nykyisellään oma kappelineuvosto, joka pyrkii edistämään Sahalahden seurakuntaelämää toiminnallisesti ja saattamaan hallinnollisista päätöksistä vastaavan Kangasalan kirkkoneuvoston ja -valtuuston tietoon alueen tarpeet.